

ROSS KING

LIBRARUL
DIN
FLORENȚA

VESPASIANO DA BISTICCI
și manuscrisele care au
iluminat Renașterea

Traducere din limba engleză de
IULIAN BOCAI

ORION

Colecție coordonată de Laura CĂLȚEA
Copertă: Alin-Adnan VASILE
Redactor: Oana IONAȘCU
Lectori: Marilena VASILE, Andreea CĂLIN
Tehnoredactor: Antonela IVAN

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

KING, ROSS

Librarul din Florența : Vespasiano da Bisticci și manuscrisele care au iluminat Renașterea /
Ross King ; trad. din lb. engleză: Iulian Bocai. - București : Editura Nemira, 2022
ISBN 978-606-43-1400-0

I. Bocai, Iulian (trad.)

821.111

ROSS KING

The Bookseller of Florence. Vespasiano da Bisticci and the Manuscripts that Illuminated the
Renaissance

Copyright © Ross King, 2021

First published as The Bookseller of Florence in 2021 by Chatto & Windus, an imprint of Vintage.

Vintage is part of the Penguin Random House group of companies.

All rights reserved.

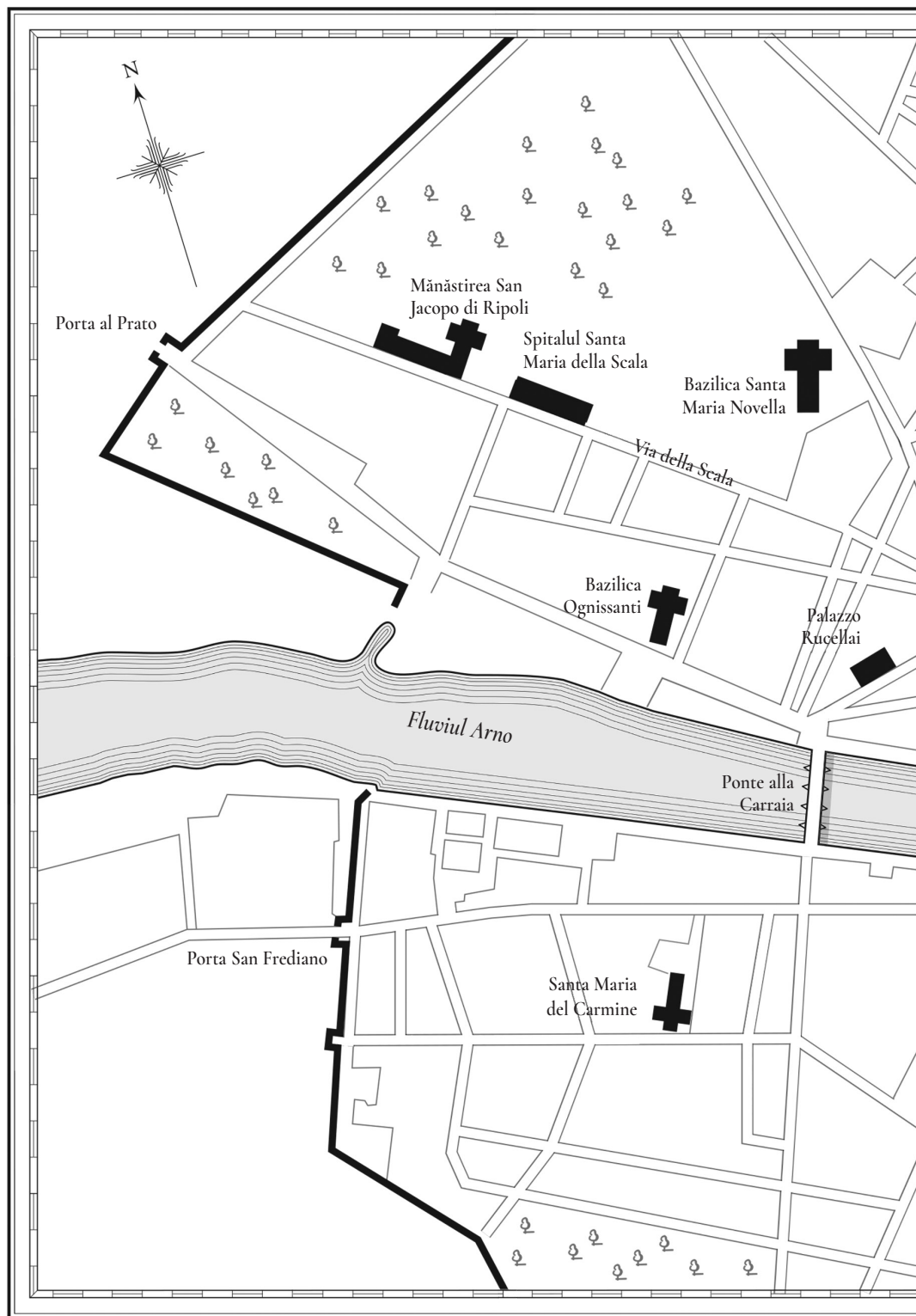
© Nemira 2022

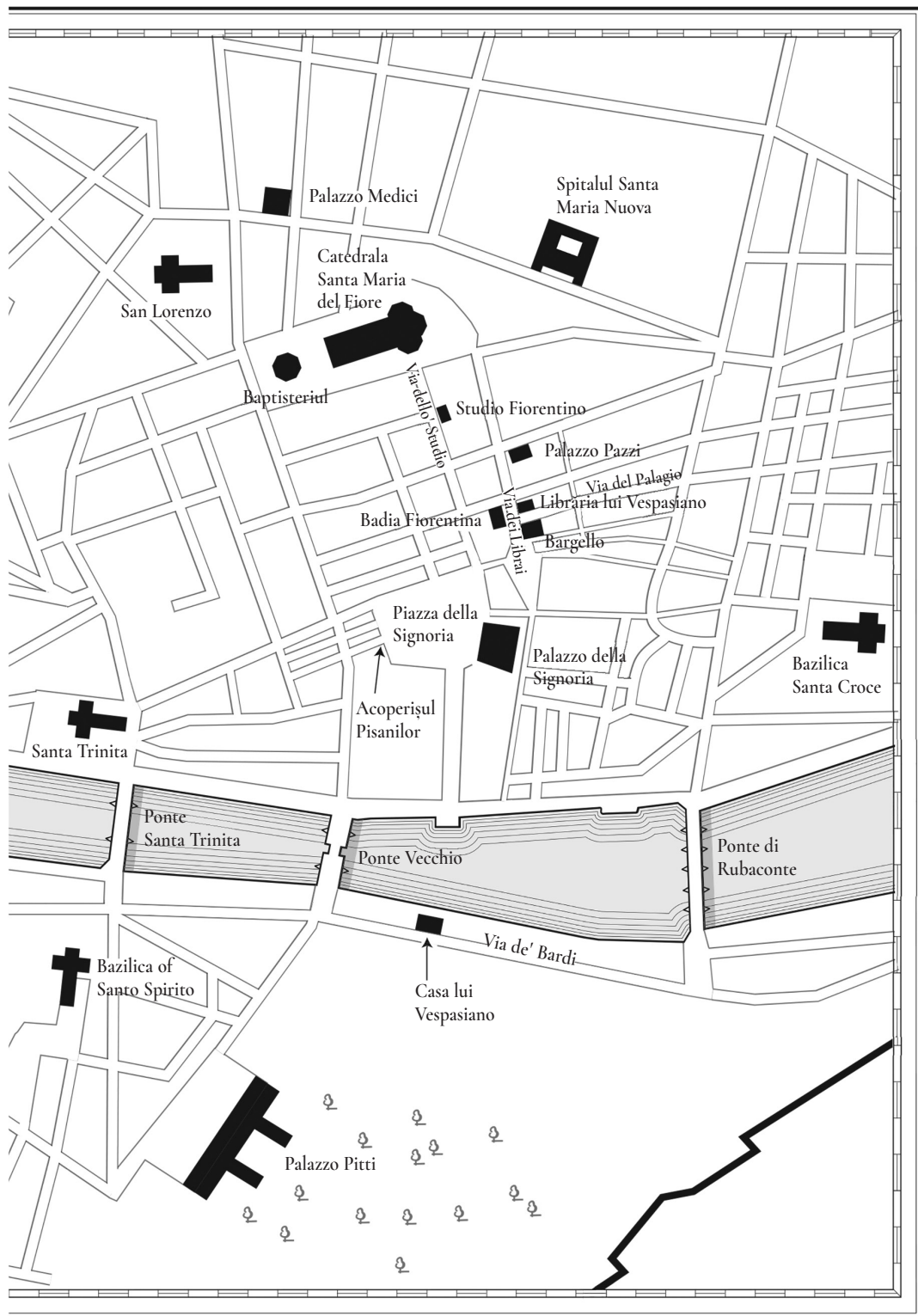
ORION este un imprint al Grupului editorial **NEMIRA**

Tiparul este executat la tipografia ART GROUP PUBLISHING

Orice reproducere, totală sau parțială,
a acestei lucrări și închirierea acestei cărți
fără acordul scris al editorului sunt strict interzise
și se pedepsesc conform Legii dreptului de autor.

ISBN 978-606-43-1400-0

STRADA LIBRARILOR

Strada Librarilor, Via dei Librai, trecea prin inima Florenței, la jumătatea drumului dintre primăria aflată în sud și catedrala din nord. În anii 1430, strada adăpostea o varietate de croitori și negustori de stofe, dar și un dogar, un bărbier, un măcelar, un brutar, un negustor de brânză, câțiva notari, un gravor de anluminuri, doi pictori care împărțeau un atelier și un *pianellaio* – adică un meșter de papuci. Strada îngustă își luase însă numele de la prăvăliile vânzătorilor de carte și papetarilor – cunoscuți drept *cartolai* – răspândiți de-a lungul ei.

Pe-atunci, pe Strada Librarilor erau opt *cartolai*. Li se spunea așa fiindcă vindeau hârtie (*carta*) de diferite forme și calități, pe care o achiziționau de la fabricile de hârtie din apropiere. Mai vindeau și pergament din piele de vițel și de capră, pregătit de producători ale căror magazine puteau fi găsite pe străzile învecinate, unde țineau pieile la putrezit în cuve din lemn. Dar acești *cartolai* nu vindeau doar hârtie și pergament: ei produceau și vindeau manuscrise. Clienții puteau să mai cumpere de la ei cărți la mâna a doua sau îi puteau angaja ca să le copieze manuscrise, să le lege în piele sau carton și să le decoreze cu anluminuri, adică cu ilustrații sau modele în vopsea și foiță de aur. Negustorii erau în centrul negoțului de carte din Florența – librari,

legători, papetari, ilustratori și editori. Un *cartolaio* întreprinzător lucra cu toată lumea, de la scribi și miniaturiști la fabricanții de pergament și aurari, și uneori chiar și cu autorii.

Producția cărților era o meserie în care florentinii excela (asemenea filaturilor de lână sau băncilor). Papetarii au găsit acolo o piață locală dinamică, căci mulți florentini cumpărau cărți. Mai mult ca nicăieri altundeva, în Florența numărul celor care știau să scrie și să citească era unul însemnat: aproape șapte din zece adulți. În schimb, nivelul de alfabetizare al celorlalte orașe europene era undeva la 25% din populație.¹ În 1420, printre posesiunile unui boiangiu florentin se găseau opere de Dante, un poem scris de contemporanul lui Dante, Cecco d'Ascoli, și poezia lui Ovidiu.² Aceste opere erau scrise în dialectul toscan, *lingua Fiorentina*, și nu în latină, dar tot era o bibliotecă impresionantă pentru cineva care lucra într-una dintre industriile mai umile ale Florenței. Chiar și multe fete florentine învățau să scrie și să citească, în ciuda numeroaselor avertismente ale preoților și altor moralști. Un negustor de lână se lăuda pe-atunci că ambele sale surori puteau să scrie și să citească „la fel de bine ca orice bărbat”³.

Una dintre librăriile mai mari ale orașului se afla în partea de nord a Străzii Librarilor, la intersecția cu Via del Palagio, unde peretele macabru al palatului prim-magistratului Florenței se ridica peste drum de fațada elegantă a unei abații cunoscute sub numele de Badia. Din 1430, patronul Michele Guarducci închiriasse clădirea abației de la călugări pentru 15 florini* și un funt de ceară de lumânare pe an.⁴ Prăvălia era formată din două camere, cu o ușă dând în intrarea abației, iar cealaltă, pe partea de sud, în Via del Palagio, și având o priveliște asupra turnului robust și teribil al Palazzo del Podestà, palatul prim-magistratului, care azi este Museo Nazionale del Bargello.⁵ În fiecare dimineață multe dintre cele mai strălucitoare minți ale Florenței se adunau la un colț de stradă de lângă palat, la câțiva pași depărtare de atelierul lui Guarducci, ca să discute filozofie și literatură. Florența era faimoasă în acele vremuri pentru scriitorii ei, mai

* Florinul era o monedă de aur, folosită prima oară în Florența în 1252, care cântărea 3,536 grame. Monedele de argint florentine se numeau „soldi”, iar valoarea lor – comparată cu florinul – a scăzut constant (n. a.).

Strada Librarilor, astăzi parte din Via del Proconsolo. Bargello, cu turnul său, se vede în stânga, iar intrarea în abația Badia în dreapta.

ales pentru cărturari și filozofi (de la grecescul *philosophos*, „iubitor de înțelepciune“): oameni care citeau și analizau cu pricepere înțelepciunea acumulată de-a lungul veacurilor, mai ales cea din operele anticilor. Multe dintre textele vechi, pierdute de secole, fuseseră redescoperite de florentini ca Poggio Bracciolini, care recuperase, spre bucuria multora, opere ale unor scriitori precum Lucrețiu și Cicero^{*}.

^{*} Pentru mai multe detalii despre descoperirile lui Poggio Bracciolini și importanța acestora pentru cultura Renașterii recomandăm excepționalul volum *Clinamen. Cum a început Renașterea*, de Stephen Greenblatt (Ed. Humanitas, București, 2012, trad. Adina Avramescu) (n. ed.).

Poggio era unul dintre acești iubitori de înțelepciune care se strângeau la colțul străzii, lângă librăria lui Guarducci. Deși el și prietenii săi colindau și prin prăvăliile papetarilor în căutare de manuscrise, puțini ar fi găsit lucruri care să-i tenteze în prăvălia lui Guarducci, mai ales la începutul anilor 1430. Acesta angajase un ilustrator talentat, dar în contractul de închiriere apărea cu mențiunea *cartolaio e legatore*, „papetar și legător de cărți”⁶, nefiind specializat în opere obscure, ademenitoare, scrise în greacă și latină, ci în legatul de manuscrise, o meserie mai umilă. Pe lângă hârtie și pergament, în prăvălia lui se mai puteau găsi cleme, piuneze, scânduri, ciocane și cuie, precum și catifea sau mormane de piele de vițel. Cei care intrau în prăvălie erau întâmpinați mai degrabă de bătrâni de ciocan și scrâșnet de fierăstraie.

Însă lucrurile erau pe cale să se schimbe. În 1433, Guarducci a angajat un nou asistent, un băiat de 11 ani numit Vespasiano da Bisticci. Așa a început lungă și uimitoare carieră a lui Vespasiano ca fabricant de cărți și negustor de cunoaștere. În curând, literații Florenței aveau să se strângă în librăria lui, și nu la colțul străzii. În lumea acestor *cartolai*, o lume de pergamente și pene de scris, de scribi aplecați peste mese de scris, de biblioteci elegante cu tomuri robuste legate cu lanțuri de rafturi, Vespasiano urma să devină ceea ce un îndrăgostit de cunoaștere numea *rei de li librari del mondo*, „regele librariilor din toată lumea”.⁷

N-a supraviețuit niciun registru de nașteri, dar cel mai probabil Vespasiano s-a născut în 1422, la câțiva ani după ce Filippo Brunelleschi și-a început munca herculeană la construcția cupolei catedralei Santa Maria del Fiore, cel mai mare dom construit vreodată.⁸ Familia își luase numele de la Santa Lucia a Bisticci, un sătuc de pe versantul unui deal stâncos, aflat la 15 km depărtare de Florența. Tatăl lui, Filippo da Bisticci, cunoscut drept Pippo, muncea în comerțul cu lână, ca mulți alții din Florența. Pippo își împărțea timpul între o casă pe care o închiria în oraș și o proprietate rurală aflată la vreo 7 km spre sud-est, în apropierea satului Antella, sat de fermieri care se afla pe o culme de deal și producea grâu, orz, fasole, smochine, vin și mășline. În 1404, Pippo s-a logodit cu o fată de 10 ani, Mattea Balducci, care avea în cele din urmă să-i facă șase copii, patru băieți și două fete. Vespasiano era al

patrula copil; prenumele sale neobișnuit, imperial (mai exista un singur Vespasiano în Florența în anii 1420) pare să indice că părinții lui îl destinașeră lucrurilor mărețe încă de la o vârstă foarte fragedă.

Însă moartea lui Pippo la începutul lui 1426 a pus în pericol viitorul lui Vespasiano – care pe-atunci avea patru ani – și al fraților săi. Mattea a rămas singură cu cinci copii, dintre care niciunul n-avea peste 15 ani, și fiind însărcinată cu al șaselea. A fost lăsată și cu datorii de 250 de florini; din aceștia, Pippo datora 86 familiei de Medici, una dintre cele mai bogate din Florența. Erau sume importante, având în vedere că angajații cei mai bine plătiți ai magazinelor de lână câștigau cel mult 100 de florini pe an, iar majoritatea nu mai mult de 50.⁹ Mattea s-a mutat în case mai ieftine în Florența, în timp ce încerca – fără succes – să stingă datoriile soțului. În 1433, creditorii – dintre care unul fusese chiar proprietarul casei în care locuiseră – au luat bucăți de pământ din ferma lor din Antella.

Vespasiano a început școala la un an sau doi după moartea tatălui. În Florența, 70% sau 80% dintre băieți se duceau la școală, o rată de școlarizare cu mult peste media altor orașe europene.¹⁰ Între 6 și 11 ani, Vespasiano s-ar fi dus la una dintre școlile primare numite *botteghuzza*, sau „mic atelier“. Prima carte pe care a citit-o vreodată a fost probabil o *Santacroce*, o broșurică, cu pagini din pergament ieftin, făcut din pielea de pe gâtul caprelor. Din această carte a învățat alfabetul și să citească în dialectul toscan, cunoscut drept „limba vulgară“, numită așa de la cuvântul latinesc *vulgus*, ce însemna „oameni de rând“ sau, mai malițios, „gloata“. O altă carte pe care ar fi putut-o folosi era *Babuino* – al cărei nume venea din faptul că studenții învățau să citească imitându-și profesorii ca niște maimuțe. Nevoia continuă de asemenea cărți în școlile florentine le oferea papetarilor o afacere constantă.¹¹

La vârsta de 11 ani, învățăceii plecau din *botteghuzza* fie la un gimnaziu, unde studiau literatură latină ca să se pregătească pentru o carieră ecleziastică sau în drept, fie la o școală cu profil matematic, unde se învățau operațiile cu numere, operații atât de importante pentru negustorii florentini. Dacă tatăl său n-ar fi murit lăsând datorii uriașe și dacă mama n-ar fi avut atâtia copii de hrănit, Vespasiano s-ar fi dus sigur la un gimnaziu și și-ar fi petrecut patru ani citind literatură latină, urmând poate și studii universitare.

Însă soarta avea alte planuri pentru el. În 1433, an în care familia a cunoscut lipsurile cele mai crunte, Vespasiano și-a închis cărțile de școală și a început să muncească la frageda vârstă de 11 ani. N-a intrat în comerțul cu lână ca tatăl său, ci s-a îndreptat spre Strada Librarilor.

Legătoria de cărți ar fi fost primul lucru pe care l-ar fi învățat în atelierul lui Michele Guarducci. Era ultimul pas în producerea unei cărți și implica procesul sistematic de a pune zeci sau sute de bucăți de pergament, copiate cu mult efort de scribi, în ordinea lor firească; pergamentul era apoi cusut cu panglici de piele pe o ramă de cusut și fixat între două bucăți de lemn pentru protecție. În funcție de dorințele clientului, copertele de lemn puteau fi acoperite cu piele, iar pielea putea fi decorată cu reliefuri metalice și modele ștanțate. Și, în funcție de valoarea cărții și destinația ei – dacă cumva era destinată unei biblioteci de mănăstire sau poate amvonului bisericii sau oricărui loc în care ar fi putut fi furată cu ușurință –, puteau să-i atașeze și un lanț, ca să poată fi legată de raft sau de strană.

Pentru aceste operații era nevoie de putere, răbdare și precizie. Plăcuțele de fag trebuiau prelucrate cu un topor sau fierăstrău, apoi rașchetate, foile de pergament trebuiau perforate cu un sfredel ascuțit, li se aliniau marginile și, ca să nu se înfoaie, erau bătute în margine cu ciocanul legătorului. Nu e de mirare că un desen înfățișând legători de carte și făcut un secol mai târziu arată doi bărbați încordați, cu brațe puternice, muncind în mijlocul unei colecții ordonate de pile, topoare, fierăstraie de mână, ciocane, cleme, rame de cusut și unelte de prelucrat pielea.

Era limpede că Vespasiano se pricepea la o asemenea muncă. Mai târziu avea să devină cunoscut, printre altele, pentru calitatea cărților legate de el; volumele cele mai prețioase le realiza în catifea. La fel de important pentru Guarducci era, fără îndoială, și că noul ucenic avea o personalitate fermecătoare, care putea să-i cucerească pe clienți. Era, în plus, curios și-și dorea să învețe nu doar despre cum să lege cărți și să facă lanțuri, ci și despre ce conțineau volumele însele. În curând, a început să aibă în comun cu clienții lui Guarducci interese ce nu mai erau pur comerciale.

Și, într-adevăr, la câțiva ani după ce a ajuns în Strada Librarilor, Vespasiano i-a cunoscut și i-a impresionat pe cei mai importanți oameni din Florența și din alte părți: iubitorii de înțelepciune care se strâneau la colțul de stradă din apropiere. Avusese norocul să înceapă munca în atelier într-o perioadă când anumite evenimente politice aduseseră în oraș mulți oaspeți distinși. Avea noroc și că tot atunci începuseră să se descopere vechile manuscrise, pierdute de secole, iar papii și prinții începeau să adune biblioteci cuprinzătoare, în care cărțile nu erau doar ornamente frumoase, ci colecții de înțelepciune valoroasă, din care și alții ar fi avut de învățat.

Scribii florentini, învățații, librarii se aflau cu toții în avangarda unei revoluții a cunoașterii. Renașterea florentină aduce în minte imagini cu fresce frumoase și picturi de altar, cu statui de marmură în posturi încordate, cu domul portocaliu-închis al catedralei orașului – toate lucrute de mână de geniali artiști și arhitecți ai urbei. Dar și mai importanți pentru secolele următoare aveau să fie iubitorii de înțelepciune ai locului; un cunoscător avea să-i numească mai târziu „bărbați înțelepți și cutezători“, de la care orașul își trăgea „întreaga splendoare“. ¹² Acești oameni erau vânători de manuscrise, profesori, scribi, învățați, bibliotecari, notari, preoți și librari – împătimiți ai cititului care suflau praful de peste mii de ani de istorie și încercau să-și închipuie și să făurească o altă lume: una a serviciului patriotic, a prieteniei și loialității, a plăcerilor rafinate, înțelepciunii și bunelor maniere, a justiției, eroismului și libertății politice; o lume în care viața într-o societate mai bună putea să fie trăită în cel mai deplin și satisfăcător mod cu putință.

Unul dintre primii care s-au interesat de Vespasiano, care l-a atras în cercul fascinant al oamenilor înțelepți și cutezători, a fost cardinalul Giuliano Cesarini. Vespasiano trebuie să fi avut cam 16 ani când l-a întâlnit pe acesta în librăria lui Michele Guarducci.

Cardinalul Cesarini era un distins învățat și dascăl, fost profesor de drept la prestigioasa universitate din Padova. Deși provenea dintr-o veche și nobilă familie romană, Cesarini cunoscuse sărăcia în anii studenției. Fusesse obligat să-și copieze singur cărțile de studiu, fiindcă nu-și permitea

să le cumpere și, servind ca tutore pentru fiii unei familii bogate, strângea mucurile de lumânare nearse rămase după splendidele lor banchete ca să poată studia până seara târziu; pe-atunci, pentru școală îți trebuiau nu doar de cărți, ci și o bună rezervă de lumânări pentru lectură.

Cesarini căuta mereu studenți ale căror abilități intelectuale erau invers proporționale cu situația lor financiară. Sigur văzuse în Vespasiano un elev capabil și entuziast și, astfel, s-a format o legătură apropiată între ei: unul era un adolescent lucrând ca legător de carte, celălalt, un cardinal de 40 de ani care călătorise în întreaga Europă, de la Oxford la Cracovia, în serviciul papei. Într-o zi, i-a făcut tânărului o ofertă tentantă: avea să-i plătească lui Vespasiano studiile ca să devină preot. I-a acordat două săptămâni să se hotărască și, după ce s-a scurs timpul, a venit după răspuns. „I-am zis că nu vreau să devin preot“, și-a amintit Vespasiano mai târziu. Cardinalul a fost generos chiar și în fața refuzului. „Mi-a spus că, dacă mă va putea ajuta vreodată, sigur o va face“, a scris Vespasiano.¹³

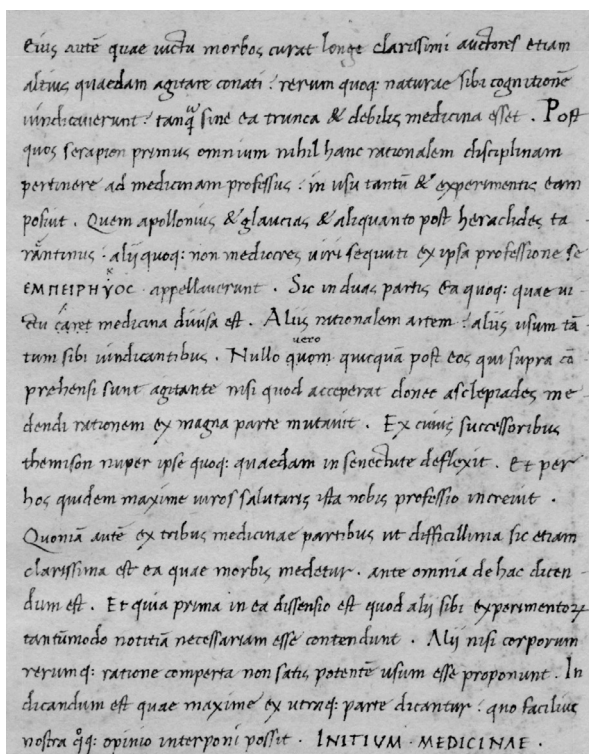
Cardinalul Cesarini nu și-a putut ține promisiunea; câțiva ani mai târziu avea să moară într-o bătălie cu turcii în estul Bulgariei. Trupul nu i-a fost recuperat niciodată de pe câmpul de luptă de lângă Marea Neagră, dar orația funebră dedicată lui a fost ținută în fața papei la Roma de către prietenul său, scribul și învățatul Poggio Bracciolini, care lucra pentru Curia Romană – administrația papală. Se poate ca Poggio să fi fost cel care-l adusese pe cardinal în atelierul lui Guarducci și i-l prezentase lui Vespasiano. Acesta era din provincie – fiul unui negustor de mirodenii dintr-un sat din sud-estul Florenței, dar mereu se semna Poggio Florentinus, identificându-se mândru cu orașul în care, pe la 1400 și cu doar câțiva florini în buzunar, se mutase pentru studii. Își încheiase ucenicia de notar, muncise scurtă vreme ca scrib, apoi mersese la Roma să-și caute de lucru la Curie. A lucrat acolo, deși era prost plătit și nefericit, visând la o viață „departe de agitația civilizației“, cu mult timp liber în care să scrie cărți, ba chiar mai mult: să le colecționeze.¹⁴

Un alt vizitator regulat al atelierului în acele zile de început era un prieten al lui Poggio, Niccolò Niccoli; la fel ca Cesarini, și acesta era dornic să ajute studenții tineri cu mijloace modeste. Vespasiano l-a cunoscut devreme, prin 1433 sau 1434, când Niccoli avea 60 de ani; era un bărbat gras, arătos,

capricios, care purta o robă de culoarea prunei. Niccoli l-a invitat pe tânărul librar la cină, impresionându-l cu mobilierul și obiectele frumoase din casă: statui de marmură, vase antice, mese ornate cu mozaic, inscripții antice, o hartă a lumii, picturi ale marilor maeștri. „Nicio casă din Florența“, avea să exclame cu uimire mai târziu Vespasiano, „nu era așa de frumos decorată.“¹⁵

Tovărășia lui Niccoli trebuie să fi fost incitantă pentru tânărul Vespasiano. Poggio îl numise „cel mai învățat cetățean florentin“¹⁶ – un titlu pentru care mulți concurau. Era una dintre minunile orașului. Vespasiano avea să susțină mai târziu că ori de câte ori ajungea cineva în Florența, „nu simțeau că văzuseră orașul dacă nu treceau și prin casa lui Niccolò“, aflată nu departe de catedrală, lângă biserica San Lorenzo.¹⁷ Bărbatul era prieten cu Brunelleschi și avea un interes în arhitectura antică. Escalada ruinele băilor publice și amfiteatrelor, își sufleca mânecile să măsoare proporțiile coloanelor sau să numere treptele unui templu. Se știa bine cu sculptorii Donatello și Lorenzo Ghiberti. „Nu s-a căsătorit“, avea să scrie Vespasiano, „ca să-i rămână timp pentru studii“, deși vreme de 30 de ani a ținut o amantă vioaie, pe nume Benvenuta, „care să-i satisfacă nevoile“. ¹⁸ I-o răpise unuia dintre cei cinci frați mai tineri ai lui, care-i aplicase o formă de răzbunare învechită, înfiorătoare: insistase să fie dezbrăcată și biciuită public, în piața orașului. Episodul n-a făcut decât să înrăutățească relațiile lui Niccoli cu frații săi, care deja avuseseră de suferit de pe urma obiceiului său de a vinde posesiunile familiei (tatăl fusese un prosper negustor de lână) ca să obțină bani pentru manuscrise.

Lucrul de care era cel mai mândru era biblioteca sa. Cum observa admirativ un prieten, era „lacom de cărți“. ¹⁹ Deținea 800 de manuscrise, una dintre cele mai mari și mai valoroase colecții din Europa. Niccoli își adunase manuscrisele, spunea, „cu multă sânguință și hărnicie, încă din adolescență“²⁰, adică încă de când încetase să mai lucreze pentru afacerea cu lână a tatălui și se devotase în întregime studiului. Printre volume se numărau mai mult de 100 de manuscrise grecești, câteva vechi de cinci secole. Deținea opere de Platon, Aristotel, copii ale *Iliadei* și *Odiszei*, comedii ale lui Aristofan și tragediile lui Euripide și Eschil. Colecția sa de opere latinești era mult mai mare; numai din Augustin deținea 34 de volume, precum și alte 16 din Sfintele Scripturi. Printre manuscrise se găseau

Un exemplu al grafiei distinctive a lui Niccolò Niccoli,
cu litere aplecate spre dreapta.

și tratate antice de geografie, drept, astronomie, arhitectură, medicină și despre îngrijirea cailor și a vitelor. Avea manuscrise în armeană și arabă, precum și volume de imnuri slavone.

Nicăieri în bibliotecă sa n-ai fi putut găsi o operă în italiană, „limba vulgară”, care i se părea extrem de ofensatoare. Chiar și operele lui Dante erau interzise, căci Niccoli credea că paginile *Divinei Comedii* erau mai potrivite să învești pește și carne în ele. La fel de atroce i se păreau lucrurile compuse în latină în ultimul mileniu; pentru el, limba lui Cicero, grăitoare pentru ceea ce fusese mai bun în civilizația romană, decăzuse din cauza penei neîndemânatică și limbii necizelate ale scriitorilor și scribilor creștini. Începuse să scrie o carte de ortografie latină pentru edificarea tineretului, dar n-a

reușit s-o termine, fiindcă – așa cum observase Vespasiano – „avea un geniu atât de rafinat încât nu era niciodată mulțumit“.²¹

Multe alte lucruri nemulțumeau sensibilitatea delicată a lui Niccoli. Scribii medievali se făceau vinovați de a fi folosit în manuscrise literele acelea greu de distins, colțuroase, înghesuite și adesea intrând unele în altele – un stil care nu doar că nu era atrăgător, ci rămânea ilizibil chiar și pentru cititorii dedicați. Așa cum voia să recupereze latina pură a lui Cicero și așa cum spera ca arhitectura să revină la simplitatea elegantă, ordonată, a vechilor clădiri romane, Niccoli spera să inventeze ceea ce Poggio, care avea aceleași scopuri ca și el, numea „o grafie care să aducă aminte de Antichitate“.²² Trebuia să fie un scris de mână îngrijit și decent, asemenea celui pe care l-ar fi folosit vechii romani. Câteva dintre manuscrisele din biblioteca sa, precum cele de Cicero, Lucrețiu, Aulus Gellius, fuseseră copiate de Niccoli însuși, în grafia sa distinctivă, cu litere aplecate spre dreapta. Vespasiano era de părere că se arătase în acele manuscrise a fi „un scrib foarte priceput“.²³

Să stea la masa lui Niccoli, mâncând din vase de porțelan și bând dintr-un pahar de cristal, puse toate pe o față de masă de o albeață pură, ascultându-l pe stăpânul casei vorbind despre Brunelleschi sau să dezbată cu oaspeții dacă Platon era un filozof mai mare decât Aristotel, apoi minunându-se cu gazda sa în fața volumelor prețioase din bibliotecă... tânărul Vespasiano trebuie să-și fi dat seama că, într-un an sau doi, ajunsese într-o companie prestigioasă și scilipitoare. Fusesse, după cum avea să-și amintească mai târziu, *questo secolo aureo*, „această epocă de aur“.²⁴

Vespasiano avea să scrie cuvintele acestea peste mulți ani, cu mult după ce Niccoli, Poggio și ceilalți iubitori de înțelepciune care-l introduseseră în lumea minunată a manuscriselor antice trecuseră în neființă. În timpul acestei epoci de aur, fusesse martor și la reușitele sculptorilor, pictorilor și arhitecților florentini, oameni ca Brunelleschi și Donatello, „ale căror opere“, spunea el, „pot fi văzute de toți“.²⁵ Dar din librăria lui putuse să vadă și schimbările importante ce cuprinseseră orașul: intrigi politice, asasinate, ciumă, războaie, invazii și – unele chiar în pragul librăriei – crime teribile și acte îngrozitoare

de „o cruzime ieșită din comun”.²⁶ Toate aceste dezastre teribile aveau să transforme ținutul fermecat al iubitei sale Florențe în ceea ce, cu disperare, numea „tărâmul uitării”.²⁷

La aceasta se adăugau schimbările și inovațiile din propria profesie: producerea și transmiterea cunoașterii. În timp ce regele tuturor librarilor din lume se afla la apogeu, realizând manuscrise luxoase pentru papi și principii, cu peniță și cerneală, decorate cu aur și argint, de partea cealaltă a Alpilor, pe malurile Rinului, un aurar german, cu numele de Johannes Gutenberg, a început să imprime litere metalice pe hârtie, trecând de la manuscrise la tipar, de la vechea meserie a scribului aplecat peste coli de pergament, la un proces mecanic de a turna metal de ștanțe, pentru a reproduce sute și mii de volume pline de cunoaștere. O epocă nouă, diferită, se năștea.